

İslam'ın Altın Çağından Günümüze İş Ahlakı

Business Ethics From the Golden Age of Islam to the Modernity

Abbas J. Ali,

İslam'da İş Ahlakı,

Çeviri: Hüseyin Bedir Demirtaş,

İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021, 328 s.

ISBN: 978-625-7312-12-7

Değerlendiren: Züleyha Sayın

İş ahlakı TDK'ya göre "Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları" şeklinde ifade edilmektedir. İş ahlakı, çalışma hayatında ahlaki doğrular ve yanlışlar üzerine odaklanan, genel ahlaktan farklı olmayan ve saygı, dürüstlük, adalet, şeffaflık gibi özellikleri merkeze alarak çalışma yaşamını şekillendiren bir kavramdır (Frederick, Davis, ve Post, 1988; Velasquez, 1992).

İş ahlakının kökenleri çok eskiye dayanmakla birlikte işletmecilik alanında 1970'li yıllarda karşılık bulmuştur. Genel olarak bakıldığında iş ahlakı literatürünün batı kaynaklı olduğu ifade edilebilir. İslam ahlakı literatürünün içerisinde zengin ve geniş bir iş ahlakı kavramı olmasına rağmen bu birikim, ana akım iş ahlakı düşüncesi içerisinde kendine yer bulamamıştır (Torlak ve Erdoğan, 2018). Bu anlamda Dr. Abbas J. Ali'nin 2021 yılında Albaraka Yayınları'ndan çıkan "İslam'da İş Ahlakı" kitabı önemli bir yayın olarak okuyucuya sunulmuştur. Bağdat Üniversite-

@ Öğretim Görevlisi, Dr., Medeniyet Üniversitesi, zuleyha.sayin@medeniyet.edu.tr

ID 0000-0002-2166-0070

➔ Sayın, Z. (2022). İslam'ın altın çağından günümüze iş ahlakı. [Abbas J. Ali, İslam'da İş Ahlakı kitabının değerlendirme yazısı]. *İş Ahlakı Dergisi*, 15(1), 221-225

✍ Kitap Değerlendirme

© İGİAD
DOI: 10.12711/tjbe/d3823
İş Ahlakı Dergisi, 2022
isahlakidergisi.com

📅 Başvuru : 28.02.2022
Kabul : 14.03.2022
Basım : 05.2022

si'nden mezun olan Ali, yönetim stratejisi alanında doktora eğitimini tamamlamış, iki kez IUP Seçkin Fakülte Araştırma ödülü almıştır. İslam'da İş Ahlakı kitabı, Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi bölümünde eğitimini sürdüren Hüseyin Bedir Demirtaş tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Odak noktasında iş ve organizasyon ahlakının temelleri olan kitap, erken dönem İslam âlimlerinin zengin ve geniş bir bakış açısı ile ele aldıkları ahlak hakkındaki fikirlerini, günümüz iş hayatı için neyin asli neyin tali olduğu üzerinde durarak incelemiş ve bunu yaparken ilgili alandaki modern gelişmeleri de göz önüne almıştır. Temel olarak da Kur'an-ı Kerim, Hazreti Peygamber'in (s.a.v) hadis-i şerifleri ve ayrıca ilk dönem İslam âlimlerinin risale ve vaazları çalışmada ele alınmıştır. Yazar kitapta Müslüman çoğunluğa sahip ülkelerdeki iş ahlakı uygulamalarına gönderme yapmış ve ayrıca İslam'da iş ahlakını özellikle tek tanrılı din olan Yahudilik ve Hristiyanlıkla karşılaştırmalar yaparak okuyucuya sunmuştur. Kitapta teorik ve pratik bakış açılarını bir arada sunan yazar, kitabı yazarken öğrenciler, araştırmacılar, işadamları ve politika yapıcılar olarak dört farklı grubu da göz önünde bulundurmuştur.

328 sayfa olan kitap on bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölümde "İslam'da iş ahlakının anlamı ve kapsamı" ile "İş hayatında ahlaki problemlerin kaynakları" başlıkları altında okuyucuya, İslam ve iş ahlakı konusunda temel bir çerçeve sunulmaktadır. Bu çerçevede özellikle iş ahlakı teorileri ve insan davranışları göz önüne alınarak nefsin mertebeleri yer almaktadır. Bu bölümde dikkat çeken husus yazarın müminlerin işlerini yürütürken onlara kılavuzluk edecek ahlaki davranış ve sorumlu eylemin temelini oluşturan teorik çerçeveyi sunmasıdır. Bu teorik çerçeve "kamu menfaati, itidal ve ihsan" olarak aktarılmıştır (Ali, 2021, s. 36). Yazar bu teorik çerçeveyi diğer bölümlerde de temel alıp iş ahlakı düşüncesini farklı başlıklar altında da kurgulayarak okuyucuya sunmuştur.

Üçüncü bölümde "İslam ahlakı ve serbest piyasa ekonomisi" başlığı altında geleneksel olarak İslam'da serbest piyasa ekonomisi üzerine yazılan yazıların çoğunun, İslam ve kapitalizm arasında bir bağ kurma amacı taşıdığı fakat böyle bir durumun söz konusu olmadığı açıklanmıştır.

Dördüncü bölüm "Ahlak ve kâr" adlı başlığıyla İslam'da ticari faaliyetlerin nihai amacının kârı en üst düzeye çıkarmak olamayacağı; öncelikli hedefinin müşterilere kaliteli hizmet sunmak ve genel olarak da piyasa katılımcılarına ve topluma değer katmak olduğu ifade etmektedir. Bu anlamda İslam'daki kâr anlayışının modern sosyal sorumluluk anlayışındaki bakışa benzediği ifade edilebilir. Serbest pazar eko-

nomisinin önemli savunucularından Milton Friedman (1962), geleneksel sosyal sorumluluk yaklaşımında işletmelerin öncelikli hedefinin kâr olması gerektiğini ve zaten kâr edemezlerse diğer faaliyetlerini de yerine getiremeyeceklerini ifade ederken, modern sosyal sorumluluk yaklaşımında ise kâr elde etmenin yanı sıra işletmelerin toplumda zarara neden olan bir durumun aktörü olamayacakları ve topluma katma değer sağlayacak faaliyetlerin de içinde olmaları gerektiğinin altı çizilmektedir (Samuelson, 1971).

Beşinci bölümde İslam'da "Liderlik" anlayışı, hayır ve sorumluluk temelli bir yaklaşımla ele alınmış ve liderliğe dair geleneksel görüşün liderliğin takipçileriyle karşılıklı bir etkilenme süreci olduğu ifade edilmiştir. Bu bölümde öne çıkan hususlardan biri Müslümanların ideallere olan hayranlığının, sağlam ve uygulanabilir liderlik teorilerinin ortaya çıkmasına mani olduğu gerçeğidir (Ali, 2021, s. 135). Bu bölümde dikkat çeken bir diğer husus, özellikle girişte yazar liderlik üzerinde dururken okuyucuda lider ile yönetici ayrımı yapması gerektiği hissi uyandırmasıdır. İslam'da lider ile yönetici ayrımının kısa bir özetle girişte aktarılması, bu temel ayrımın İslam'da nasıl karşılık bulduğunu okuyucu zihninde daha net hale getirebilirdi.

"Bankacılık ve finansal hizmetler ahlakı" adlı altıncı bölümde borç, faiz ve yatırıma vurgu yapılarak İslami bankacılığın kökenleri incelenmiş ve "Çalışma hayatı ve kurumsal çerçeve" adlı yedinci bölümde konu, tarihsel bağlam içerisinde ele alınıp özellikle İslami çalışma ahlakı ile Protestan çalışma ahlakı arasındaki farklar vurgulanmıştır.

Sekizinci bölümde yazar "Pazarlama ahlakı ve tüketimcilik" konularını gelenek üzerinden ele almış ve İslam ahlakının mübadeleye taraf olanların ya da dolaylı olarak etkilenebilecek olanların haklarını korumak üzerine kurgulanan bir yaklaşım geliştirdiğini okuyucuya sunmuştur.

"Modern organizasyonlarda insan kaynakları uygulamalarının ahlaki boyutu"-nun anlatıldığı dokuzuncu bölümde, batı kaynaklı insan kaynakları politikalarının büyük çoğunluğunun kökeninde Amerikan bireyciliği ile Protestan ahlakını barındıran kapitalizm olduğu belirtilmiş ve çalışanların da salt işletmelere sağladıkları katkılar üzerinden değerlendirildiği etraflıca değerlendirilmiştir. İslami insan kaynaklarının temel yaklaşımı ise toplumsal ilişkiler ve toplumun hassasiyetleri üzerine kurgulanmıştır.

Son olarak onuncu bölümde "Sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik" konusu ele alınmıştır. Bu bölümde sosyal sorumluluk birey, şirket ve hükûmet olarak üç

düzeyde incelenmiştir. Bu bölüm içerisinde sadaka da bir sosyal sorumluluk türü olarak ele alınmıştır. Bu bir anlamda doğru olmakla birlikte günümüz şartlarında sosyal sorumluluk paydaşların farklı beklentilerine cevap vermek için stratejik bir araç niteliği taşımaktadır (Verčič ve Čorić, 2018). Sadaka içeriği itibariyle etrafa duyurulmadan yapılan ve verilen kişinin incitilmemesi adına gizlilik içerisinde yürütülen bir uygulamadır. Fakat sosyal sorumluluk, önceki yıllar içerisinde geçirdiği değişimler ile birlikte bir anlamda işletmelerin iletişim faaliyetleri içerisinde yerini almıştır. Öyle ki küresel yatırımcılar ve kredi sağlayan kuruluşların yatırım faaliyetlerinde ve kararlarında işletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetleri önemli bir etkidir (Özturan, 2011). Bu denli önemli kararlarda etkili olan bir faaliyetin işletmeler tarafından sessiz ve duyurulmadan yapılması mümkün değildir. Dolayısıyla sadaka iş ahlakı çerçevesinde duyarlı bir davranış olarak kabul edilmekle birlikte modern anlamda bir sosyal sorumluluk olarak kabul edilmesi çok mümkün görünmemektedir.

Bu bölüme yöneltilebilecek bir başka eleştiri ise “Devletin sosyal sorumluluk konusundaki vazifeleri hem Kuran-ı Kerim hem de Hz. Peygamber’in (s.a.v) hadisi şeriflerinde izah edilmiştir. En temel gaye asgari düzeyde de olsa ekonomik faaliyetlerde bulunmak için yeterli kaynak yahut gerekli araçlara sahip olmayanlara düzgün hayat şartları temin edebilmektedir.” (Ali, 2021, s. 278) gibi ifadelerle yer verilmesidir. Buradaki temel soru devletlerin sosyal sorumlulukları olur mu? olacaktır. Devletler sorumluluk sahibidir ve yukarıda da ifade edildiği gibi insanlara asgari düzeyde de olsa düzgün hayat şartları temin edebilme sorumluluğuna sahiptir. Fakat bu durum hali hazırda sosyal devletin bir gereğidir. Yani bu durum bir sosyal sorumluluk mudur? Bu ayrı bir tartışma konusudur.

Genel olarak değerlendirildiğinde geleneksel İslam düşüncesi içerisinde iktisat ve ahlak bir bütün olarak kabul edildiği için çalışma ve çalışma ahlakı hiçbir zaman sadece iktisadi açıdan ele alınmamış mesele ahlaki açıdan da değerlendirilmiştir (Nasr, 2019). Dolayısıyla bu eserde yazarın dini referanslarla günümüz yönetim konularına ışık tutmaya çalışması önemli bir çabadır. Bu anlamda anlaşılır ve akıcı bir dille çevirisi yapılan kitapta kullanılan tablolar da anlaşılmayı kolaylaştıran net bir ifadelendirme şeklinde okuyucuya sunulmuştur.

Kitapla ilgili yapılabilecek temel eleştirilerden biri özellikle temel veri kaynaklarından olan hadislerle yapılan atıflarda ikincil kaynaklara yer verilmesi ya da temel hadis kaynakları verilmeden hadislerin aktarılması olmuştur (Ali, 2021, s. 38-39, s. 67). Bir başka eleştiri ahlaki eğilimi ve karar almayı şekillendiren unsurlar (Ali, 2021, s. 55), ahlak esasları (Ali, 2021, s. 141) ve bu gibi örneklerde yazarın

İslam âlimlerinin görüşü deyip ya da daha ucu açık ifadeler kullanarak herhangi bir referansa yer vermemesi olmuştur. Bu noktada okuyucu burada yer alan hususların hangi kaynağa ait olduğuna dair net bir bilgi edinememektedir. Bir başka eleştiri ise kitabın içerisinde yer alan başlıklandırmalarla ilgilidir. Ana başlık ve alt başlıklara dair bir ayırım yapılmaması okuyucunun zaman zaman akış ve sınıflandırma ile ilgili sorun yaşamasına yol açmaktadır (Ali, 2021, s. 21, s. 141). Ayrıca her bölüm sonunda konuyu özetleyen kısa bir sonuç bölümü olmasına rağmen kitap bütünsel açıdan toparlayıcı bir tartışma/sonuç bölümüne de ihtiyaç duymaktadır.

Kaynakça | References

- Ali, A. J. (2021). *İslam'da iş ahlakı*. İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Frederick, W. C., Davis , K., ve Post, J. E. (1988). *Business and society: Corporate strategy, public policy, ethics*. Mc Graw Hill Publishing Company.
- Friedman, M. (1962). *Capitalism and freedom*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nasr, S. H. (2019). *Modern dünyada geleneksel İslam*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Özturan, P. (2011). *Kurumsal sosyal sorumluluk vaka analizi çalışması: Türkiye'deki 5 şirket ve 5 STK'nın incelemesi*. İstanbul: TÜSEV.
- Samuelson, P. A. (1971). Love that corporation. *Mountain Bell Magazine*.
- Torlak, Ö. ve Erdoğan, N. (2018). İş ahlakı: Temelleri, kapsamı ve sınırları. N. Erdoğan, Ö. Torlak ve K. B. Tiryaki (Ed.), *Temelleri ve uygulamalarıyla iş ahlakı* içinde (ss. 22-43). İstanbul: İGİAD Yayınları.
- Velasquez, M. G. (1992). *Business ethics: Concepts and cases*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Verčič, A. T. ve Čorić, D. S. (2018). The relationship between reputation, employer branding and corporate social responsibility. *Public Relations Review*, 44(4), 444-452.

Ahlakın Temelleri ve İnşası The Foundations and Construction of Morality

Ömer Türker,

Ahlâk: Yeni Bir Yaklaşım,

İstanbul: Ketebe Yayınları, Ocak,2020, 180 s.

ISBN: 978-625-7014-04-5

Değerlendiren: Ahmet Sait Öner

Bir şeyin anlamlandırma ve tasvirinin bütüncül şekilde yapılabilmesi; şeyin tanımlanması ile beraber aynı zamanda hangi surette değişip, dönüştüğünün idrak edilmesi ile mümkündür. Şeyin manasının bilinçte nakıs tezahürünü hatta yanlış tanımlanmasını bertaraf etmek için bu süreçsel eyleme ihtiyacımız vardır. Ahlâkın algılanıp, insan zihninde vasıflandırılması da böyledir. Sözgelimi ahlâk, sadece “iyi ve gerekli olan” şeklinde tanımlandığında bu defa “hangi ahlâk” sorusu cevapsız kalmaktadır. Yine hukuk ve töre gibi kavramları, salt “iyi ve gerekli” nitelemesinde tahakkuk ettirirsek bu kavramları ahlâk ile karıştırma riski ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle kavramların tarihsel süreçteki anlam değişimleri, onların yeniden tanımlanması ve anlamlandırılması ihtiyacını ortaya çıkarıyor diyebiliriz. Ömer Türker’in “Ahlâk: Yeni Bir Yaklaşım” isimli eserini tam da bu bağlamda, inşâî bir anlamlandırma çabası olarak ele alıp değerlendirmek mümkündür. Eser yazarın ahlâka dair farklı zamanlarda yazdığı yazıların revize edilerek bir araya getirilmesiyle

@ Avukat, İLKE Vakfı, ahmetsaitoner@hotmail.com

ID 0000-0002-8705-2529

➔ Öner, A., S. (2022). Ahlakın temelleri ve inşası. [Ömer Türker, Ahlâk: Yeni Bir Yaklaşım kitabının değerlendirme yazısı]. *İş Ahlakı Dergisi*, 15(1), 226-231

✎ Kitap Değerlendirme

© İGİAD
DOI: 10.12711/tjbe/d3791
İş Ahlakı Dergisi, 2022
isahlakidergisi.com

📅 Başvuru : 11.02.2022
Revizyon : 21.02.2022
Kabul : 06.04.2022
Basım : 05.2022

le oluşturulmuştur. Yazar, bu eserin ardından sistematik çalışmalarının bir ürünü olan “Ahlâkîliğin Doğası” isimli kitabını kaleme almıştır (Türker, 2021). Bu eser, ahlâkîliğin aslî anlamına yönelik tespitleri ile değerlendirme konusu ettiğimiz “Ahlâk, Yeni Bir Yaklaşım” eserinin devamı niteliğindedir.

“Ahlâk: Yeni Bir Yaklaşım” eseri, ahlâki tecrübenin oluşum sürecini, ahlâkın yeniden anlamlandırılmasını ve ahlâk için nesnel bir zemin oluşturulması yönündeki fikirleri içermektedir. İnsanın mahiyeti üzerine bir inceleme başlığı ile birinci bölüme başlayan yazar, devam eden bölümlerde fizik- metafizik ilişkisi, ahlâk kavramının ontolojisi, irade ve gaye, ahlâki müeyyide ve ahlâki tecrübenin inşasında başkanın rolü başlıkları ile niyet, müeyyidenin imkân ve zorunluluğu ve başkanın kurucu katkısı gibi içerikleri ele almıştır.

Sekiz bölümden oluşan kitabın yazım amacını Türker, “ahlâki bilinç ve tecrübenin kuruluş sürecini tahlil ederek ahlâki vasfının anlamı, kapsamı ve değerinin ne olduğu sorularına cevap vermek” şeklinde özetlemektedir. Eserin yazılış amacına ve içeriğine baktığımızda insan doğası, toplumsallığın ahlâki fiillerin oluşumunda etkisi, ahlâki olanın metafizik olanla bağlamı gibi meselelerin kitabın odak noktasında durduğunu söyleyebiliriz. Yazar bu denli temel bir meselenin çerçevesini bilinçli olarak daraltmış, ahlâki özne olarak insana ve insanın metafizik bağına mercek tutmak suretiyle ahlâki yeniden ele almayı hedeflemiştir.

Eserin birinci bölümü “İnsanın Mahiyeti Üzerine Bir İnceleme” başlığı altında ele alınmıştır. İnsanın fiziki görünüşündeki birliğe karşın mahiyet boyutunda farklarının olduğu, Ebû'l-Berekât el Bağdâdî ve Râzî'nin görüşleriyle beraber burada aktarılmıştır. İnsan mahiyetinin farklılığının izahına İbn Sînâ, Fârâbî ve İbn Rüşd'ün de temsil ettiği; insanın akli bir nefse sahip olmasının onu tüm canlılardan ayıran bir varlığa dönüştürdüğünü savunan Mizaç teorisi ile devam edilmiştir. Kelam ve tasavvuf geleneklerinin teklif- mükellefiyet kavramlarından hareketle kudret sahibi, irade eden insan ve ilahi isimlerin etkisi altındaki insan yaklaşımlarını aktardıktan sonra Türker, tüm görüşlerin üç durumdan birisini temsil ettiğini belirtir. Bunlar; pozitif bilimlerle analitik felsefeyi doğuran ve insanın fiziksel süreçlerden ibaret olduğunu savunan tasavvur, çağdaş anlam bilimlerini doğuran ve fiziksel olanın sınırlarında kalmakla beraber bilimsel olarak metafiziğe geçişi mümkün görmeyen yaklaşım ve son olarak klasik metafiziği, kelamı ve tasavvufu doğuran ve insanın klasik metafizik olanla tamamlanacağını ileri süren görüştür. Müslüman düşüncenin üçüncü yaklaşımı savunabileceği vurgusu ile yazar bu bölümü noktalar.

Tanrıyı bütün evrenin ilk hareket ettiricisi olarak bütünün içinde kabul eden Aristoteles metafiziğinin, fizikten türemiş olduğu vurgusu ile ikinci bölüme giriş yapılmıştır. Yazar burada Fârâbî ve İbn Sînâ'nın fizik-metafizik yorumlarının klasik dünyanın bilimleri arasında uyumu arttırdığını ifade etmiştir. Newton'ın kütleçekim teorisi ile hareket türlerini metafizik ilkelerden kopardığı ve Kant'ın bunu felsefi alanda tamamlaması ile metafiziğin bilim olma vasfını yitirdiği tespitine yer verdikten sonra ahlâkın metafizik temelden kopup pozitivizmin etkisiyle insan ilişkilerini düzenleyen prosedürlere indirgendiği çarpıcı bir tespitle aktarılmıştır. Türker, eserin tamamında olduğu gibi bu bölümde de felsefe tarihinin köşe taşı olan filozofların görüşlerinden sık sık yararlanmıştı.

Ahlâkın metafizik bağının ele alındığı üçüncü bölümden sonra yazar dördüncü bölümde "İdrak ve Anlam: Yeni Bir Ontolojiye Doğru" başlığı altında dünyayı nasıl kavrarız sorusuna cevap aramaktadır. Anlam, bilenin bilgisine bağlı olduğundan, şeyin yokluğu, onun anlamının da yokluğudur' şeklindeki sonucuna burada yer verilmiştir. İdrak ve anlam başlığı; anlamın idrake bağlı olarak değer alışı, idrak eden özneye muhtaçlığı ve idrake konu olan şeylerin kati surette tekil anlamlar oluşu gibi açılımlara tabi tutulmuştur. Nesnelerdeki anlamın bir faille meydana getirilse bile izafetlerinin o failce zapt edilememesi bizi mutlak kuşatıcılık cihetiyle ilahi idrake götürür diyen yazarın bu tespiti anlam-idrak bağlamında dikkat çekicidir. Yazarın yorumundan hareketle söylersek, insan yapımı bir eşya ile onu bir araya getiren aksamı, o aksamı bir araya getiren elementleri ve o elementleri bir araya getiren atomları düşündüğümüzde varacağımız nokta; ilahi idrak olmaktadır.

İdrak ve anlamın ontolojik tahlili, akla bizzat ahlâkın kökensel boyutunun ne olduğu sorusunu getiriyor. Yazar dördüncü bölümde bu soruya cevap vererek ahlâkın kaynağı üzerine odaklanmıştır.

İnsanın tercih etme yetkinliğine sahip olması nedeniyle ahlâkın kaynağının, tek başına Tanrı'nın emirleri, toplum ve doğa olamayacağı değerine bu bölümde yer verilmiştir. Burada insanın tercih eden bir varlık olmasından hareketle fiillerinin ahlâki sıfatıyla nitelenmesinin dayanağı olarak yine bizzat insanın kendisi olduğu tespitine ulaşıyoruz. Böylece insan ihtiyar sahibi varlık olarak tercihte bulunur. Bunu neyin iyi neyin kötü olduğu üzerinden yapar. Neyin iyi neyin kötü olduğu meselesi ise gayelilik kavramı ile ilgili olmaktadır. Nihayetinde ahlâki tercihlerin metafizik temelini olması gerektiği, onun varlıktan pay almasına işaret ettiği ve insani tercihin metafizikten fiziğe geçişte köprü vazifesi gördüğü gerçeğine işaret eder. Yazar ahlâkın kaynağına dair fikri piramidini bu şekilde ortaya koymuş ve ahlâki tercihte metafizik temeli kabul ederek yol alan insanın ahlâki iyilikte yetkin insan olacağı çıkarımına varmıştır.

Ahlâkın metafizik temeli üzerine serdedilen bu görüşlerden sonra beşinci bölüm, vicdan teriminin ahlâki bilinç anlamını modern dönemde kazandığı sanılsa da aslında klasik dönemde de aynı anlamda kullanıldığı tezi üzerine bina edilmiştir. Türker bu aktarımı, ahlâki bilincin doğası üzerine yeniden düşünmek sorgulaması ile okuyucuya sunuyor. Ebû Hanîfe ve Teftâzânî'nin fıkıh tanımlarından yola çıkan yazar, ahlâki olanın aynı zamanda vicdani oluşuna değinir. Buradan hareketle vicdaniyyet kelimesinin insan zihninde oluşan ahlâki bilinci ifade ettiğini söyler. Yazar ahlâki bilincin doğası bahsinde aklın, bildiğinin farkında olma ve bilgisel içerikleri kavrama özelliklerini aktarırken Fârâbî'nin bilgi teorisine etraflıca yer vermektedir. Fârâbî'nin “insanın yapabileceği güzel ve çirkini bilmeyi sağlayan ilk öncüller” şeklindeki ahlaki öncüllerinin; varlığa ilişkin farkındalığın ahlâki farkındalığa dönüşümünü sağlayan öncüller olduğunu belirtir. Devamında ahlâki öncüllerin dönüşüm sürecine Taşköprizâde'nin haz ile hikmet ehli olanların sevgilerinin ayrımı üzerinden izah getirir. Tüm ahlâki tercihlerin bir yönelişle gerçekleşmesi, ahlâki iyinin, her halükarda mutlak iyinin bir uzantısı olmaklığı gibi çarpıcı ifadelerle burada etkili bir bölüm izhar edilmiştir.

Türker, altıncı bölümde “Niyet: İrade ve Gaye” başlığını ele almıştır. Girişte “Bir şeyin faydalı veya zararlı olduğu inancı yahut zannıdır.” diyerek iradeyi bilgi olarak tanımlayan Mu'tezile'nin görüşüne yer vermiştir. Ardından iradenin bilgiye indirgenemeyeceğini savunan Eş'ariler'in görüşü iradeyi, “güç yetirilen şeyin iki tarafından birinin gerçekleştirilmesine mahsus bir sıfattır” şeklinde tanımlayan Ehl-i Sünnet kelimcilerinin görüşü ile birlikte paylaşılmıştır. İrade ve niyet kavramlarının irdelenmesinde ise niyetin iradeyle özdeşleştiği Eş'arî ve Mâtürîdî görüşler ile aktarılmıştır. Aşk, sevgi gibi kavramların da iradenin parçası olduğu vurgulandıktan sonra gayenin irade sayesinde tahakkuk edişi ile gayenin tahakkukunu engelleyen akıl-şehvet çatışması ele alınmıştır. Buradan hareketle İbn Sînâ üzerinden külli yöneliş ve cüzi yöneliş ayrımına girilmiş, hak yönüne bakma ve batıldan yüz çevirme melekesi kazanma üzerinden de İbn Sînâ'nın külli-cüzi yöneliş değinisi ile bu bahis sonlandırılmıştır. Eser bu aşamadan sonra dini düşünce geleneğinde niyetin özellikle ihlâs kavramıyla ilişkisi üzerine ilerlemektedir. Yazar burada ihlası, herhangi bir eylemde niyetin Allah'a has kılınması olarak tanımladıktan sonra Gazzâlî, Şâtıbî gibi düşünürlerin de benzer yaklaşımları savunduğunu belirtmektedir.

Ahlâk kavramının niyet, irade, ihlâs gibi kavramlarla ilişkisi izah edildikten sonra yedinci bölüm “Ahlâki Müeyyide” başlığı altında ele alınmıştır. Yazar bu bölümde durum tasviri ve bu tasvire uygun müeyyide temellendirmesi ile on bir öncül

sıralamaktadır. Ahlâki müeyyidenin tartışılması zemini, ahlâkın tümelliği, müeyyidenin imkânı ve zorunluluğu, ahlâki müeyyidede ölçüt ve değer belirleme iktidarı, imkân ve zorunluluğunun özdeşliği ilkesi, irade ve değer in müeyyideye etkisi gibi öncüller burada izah edilmektedir.

Eserin son bölümü “Ahlâki Tecrübenin İnşasında Başkanın Rolü” başlığını taşımaktadır. Türker, bu bölümde ahlâki bilinç ve tecrübeye başka olanın kurucu katkısını ele almaktadır. Başkalığın kapsamına sadece başka fert ve toplumlar girmemekte insanoglunun tecrübe ettiği bütün varlık alemi bu kapsama dahil edilmektedir. Başkalığın kapsamı bu şekilde belirlenirken ontolojisi, “biri var olduğunda diğeri de mutlaka vardır” şeklinde ifade edilmektedir. Ontolojik birliğin varlık anlamında özdeşlikle karakterize edildiğini belirten yazar, devamında başkalığın epistemolojisini izah etmiştir. Yine “insani özne varlığa gelişinde, varlığın daha yetkin formlarını iktisabında başkasına muhtaçtır” diyerek başkalıkta muhtaçlık unsurunu değerlendirmiştir.

Türker ahlâk kitabında içeriği bu şekilde tanzim ederken sonuç babını, ahlâka yeni bir bakış başlığı ile yazmıştır. İnsanın temelde fiziksel değil de metafiziksel varlık oluşu bu bağlamda ilk değini olarak öne sürülmüştür. Mutlak bilen ve idrak eden bir failin kabulü ile de ahlâkın metafizik boyutu ele alınmıştır. Devamında ahlâki farkındalığın kendisinin onun tarihsel sürecinden değerli oluşu vurgusu ortaya konulmuştur. Ahlâktan arî olan hukuk kurallarının insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen prosedürler olarak tarif edilmesi, ahlâk-hukuk ayrımında önemli bir tespit olarak sonuç kısmında yazılmıştır. “Ahlâki olmakla nitelenemeyecek herhangi bir bilinçli fiil yoktur” cümlesiyle Türker, ahlâki yetkinleşme sürecine bu bölümde atıf yapmıştır. Yine vasıtalı fiillerin müeyyidesinin vasıta tarafından belirlenmesi, vasıtasız fiillerin müeyyidesinin ise bireyin vicdanında neşet etmesi hususları sonuç kısmında zikredilmiştir. Ahlâki bilinç ve tecrübenin oluşumu üzerinden ahlâkın özü gereği devrimci ve muhafazakâr bir ahlâktan bahsetmenin ise ahlâkın doğasına aykırı olduğu şeklindeki dikkat çekici tespit ile eser sonlandırılmıştır.

Türker’in değerlendirme konusu edilen eserini, onun bu alandaki çalışmalarının mukaddimesi olarak görebiliriz. Nitekim giriş bölümünde de değinildiği üzere yazar bu eserden sonra “Ahlâkiliğin Doğası” isimli eserini neşretmiştir. “Maksadım, ahlâkın ana yurdunu herkesten önce kendim için yeniden keşfetmektir” şeklinde bu eserde düşünsel gayesini açıklayan yazar, böylece alandaki sistematik çalışmalarının devam ettiği sinyallerini vermektedir (Türker, 2021, s. 8).

Türker, felsefi düşüncenin ürünü olan bu eserin oluşumunda filozofların gö-

rüşlerini aktarırken kendi düşünce dünyasının argümanlarını da açık bir şekilde paylaşmıştır. Böylece ahlâk konusunda bir yandan klasik felsefenin temel yaklaşımları yansıtılırken öte yandan yeni bir bakışın parametreleri izhar edilmiştir. Ahlâki tefekkürü yeniden inşa etmenin imkânı arayışında, düşünsel geleneğin zengin dinamikleri ve ahlâki tecrübenin oluşum sürecinden istifade edilmiş; eleştirel düşüncenin geliştirilmesi, kavramsal dağarcığın yenilenmesi, içinde yaşadığımız dünyanın koşullarının gözlemlenmesi ve zamanın ruhunun dikkate alınması gibi yol ve yöntemler de bu yeni bakışın aktarımında araç olarak kullanılmıştır. Bu yönleriyle eser, ahlâka dair yeni yaklaşımlar sunmaktayken bu yeni yaklaşımlar, pratik felsefenin yeniden inşasına kapı aralamıştır.

Kaynakça

Türker, Ö. (2021). *Aklâkiliğin doğası, (Pratik Felsefenin Yeniden İnşası)*. İstanbul:Ketebe Yayınları.

